

4.2 Vytváření (tažením) z plastického těsta

Plastické těsto - obsah vody 15 – 25 %.

- **tažení na šnekovém lisu** - přímo (cihlářské zdící tvarovky, kanalizační trouby aj.)
– nepřímo (**plástve** → vytáčení, ražení),
- **ražení** (přelisování) - např. ražená pálená střešní krytina, kachle,
- **vytáčení** (válcování) - rotačně symetrické výrobky jemné keramiky (porcelán).

plastičnost (tvárnost) těsta = schopnost pevné látky měnit tvar působením vnějších sil, aniž by se porušila její celistvost (vznikly trhlinky)

Změna tvaru ⇒ působící síly překračují **mez toku** plastického těsta (10 až 100 kPa).

Posouzení tvárnosti - Pfefferkornova metoda - empirické rovnice pro výpočet **meze toku** τ_K a **tuhosti** těsta C :

$$\tau_K = 10 \cdot \frac{Z \cdot (h - h_1)}{2 \cdot V \cdot \ln\left(\frac{h_0}{h_1}\right)} \quad [\text{Pa}] \qquad C = 0,1 \cdot \frac{h_1}{h_0 - h_1} \quad [\text{MPa}]$$

Z ...hmotnost závaží (= 1,2 kg) [kg], h – výška pádu (185 mm) [m],

V ...objem zkušební tělíska ($v = 40$ mm, $\varnothing = 33$ mm) [m^3],

h_0, h_1 ... výška zkušební válečku původní a po stlačení [m],

Parametr	Měkké	Polotuhé	Tuhé
Vlhkost [%]	20 – 27	15 – 20	12 – 15
Deformační poměr [-]	0,35 – 0,55	0,55 – 0,77	Nad 0,77
Mez toku [kPa]	48 – 29	102 – 48	102
Lisovací tlak [MPa]	1,4 – 0,4	2,5 – 1,4	5,0 – 2,5

Textura = makroskopicky zřetelné směrové uspořádání mikrostruktury střepu. (zhoršuje pevnost, mrazuvzdornost apod.). Vzniká při vytváření dochází díky odmísení nebo usměrnění orientace zrn.

4.2.1 Reologie plastických těst (teorie)

Chování plastického těsta lze popsat reologickými vlastnostmi.

Reologie = věda o deformacích a toku hmoty.

- vztahy mezi napětím a deformací, příp. rychlostí deformace.

Napětí = síla na jednotku plochy.

- normálové napětí σ - vyvoláno silou působící kolmo k ploše (stlačení, prodloužení),
- tangenciální (tečné) napětí τ - vyvoláno silou v rovině plochy (smyk, střih).

Deformace - změna tvaru tělesa způsobená vnější případně vnitřní silou. Vytváření z plastického těsta se děje deformací (přetvářením). Může být:

- vratná = pružná (elastická tělesa) nebo
- nevratná = plastická (plastické látky).

Deformace jsou:

- relativní délkové - (smrštění, roztažnost) způsobené normálovým napětím

$$\varepsilon = \pm \frac{l}{l_0}$$

- relativní smykové - (přetvoření) způsobené tangenciálním napětím.

$$\gamma = \frac{dx}{dy} = \operatorname{tg} \alpha$$

Vyjadřuje se také rychlost (gradient rychlosti) deformace D: $D = \frac{d\gamma}{dt} = \frac{dv}{dy}$

Plastické trvalé deformace se dějí smykem, nerovnoměrným triaxiálním tlakem.

Reologické vlastnosti látek popisují reologické křivky = reogramy – závislosti:

$$\gamma = f(\tau),$$

$$\tau = f(t),$$

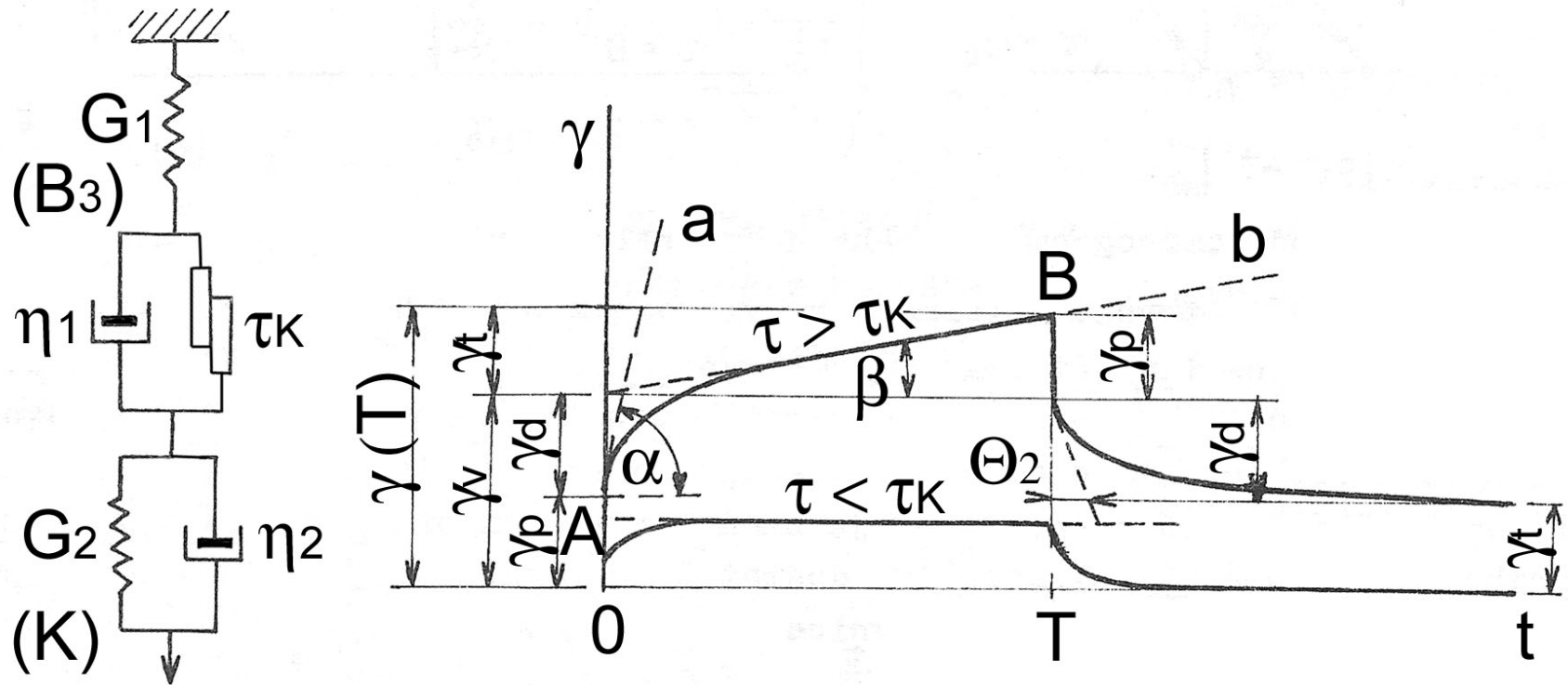
$$\tau = f(D),$$

$$\gamma = f(t) \text{ apod.}$$

4.2.1.1 Reologický model plastického těsta

Mechanický model MSchK (**Maxwell – Schwedow – Kelvin**) - sériové zapojení Binghamova tříprvkového (B3) modelu s modelem Kelvinovým (K) $\Rightarrow$ (K = H | N).

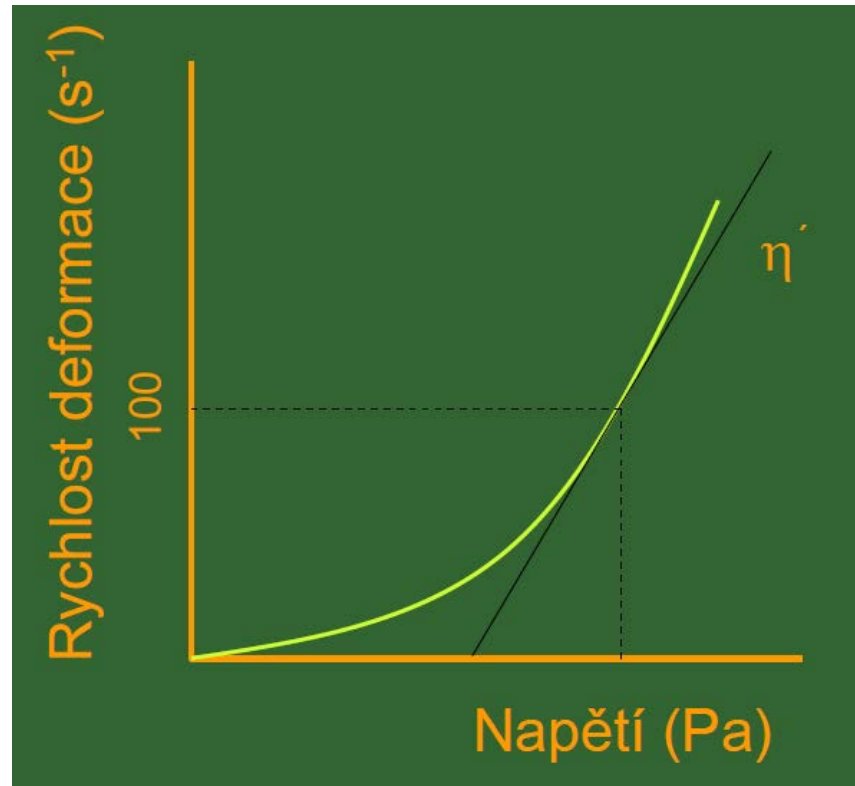
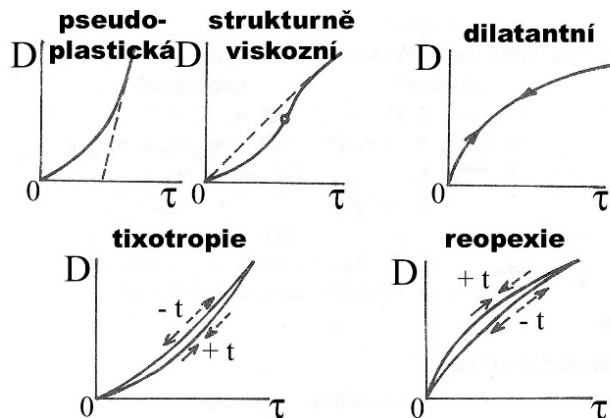
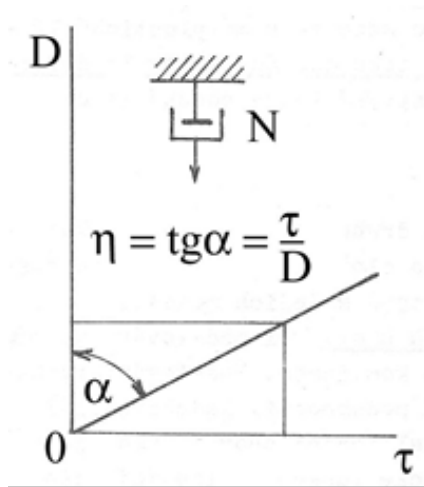
- pod mezí toku τ_K jeví pružnost a dopružování a
- nad mezí toku τ_K dotvarování a relaxaci.

G-Hookova pružná látka (modul pružnosti), η -Newtonova viskózní kapalina (viskozita), τ -St. Venantova plastická látka (mez toku)

Pozn. Viskozita

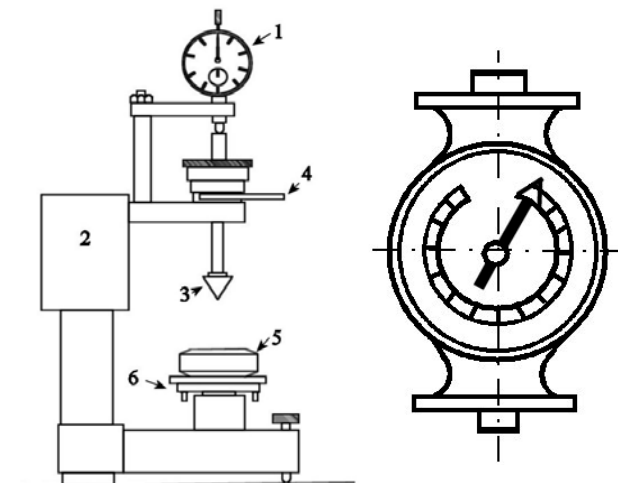
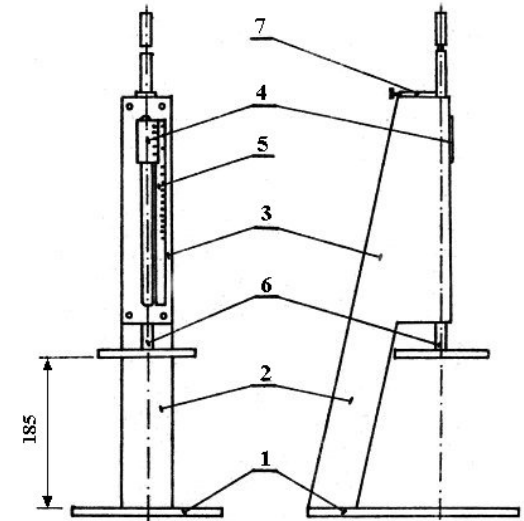
- Newtonovská x nenewtonovská (nelineární) kapalina - diferenciální a zdánlivá viskozita.
- Tixotropie, reopexie

4.2.2 Ovlivnění reologických vlastností plastického těsta

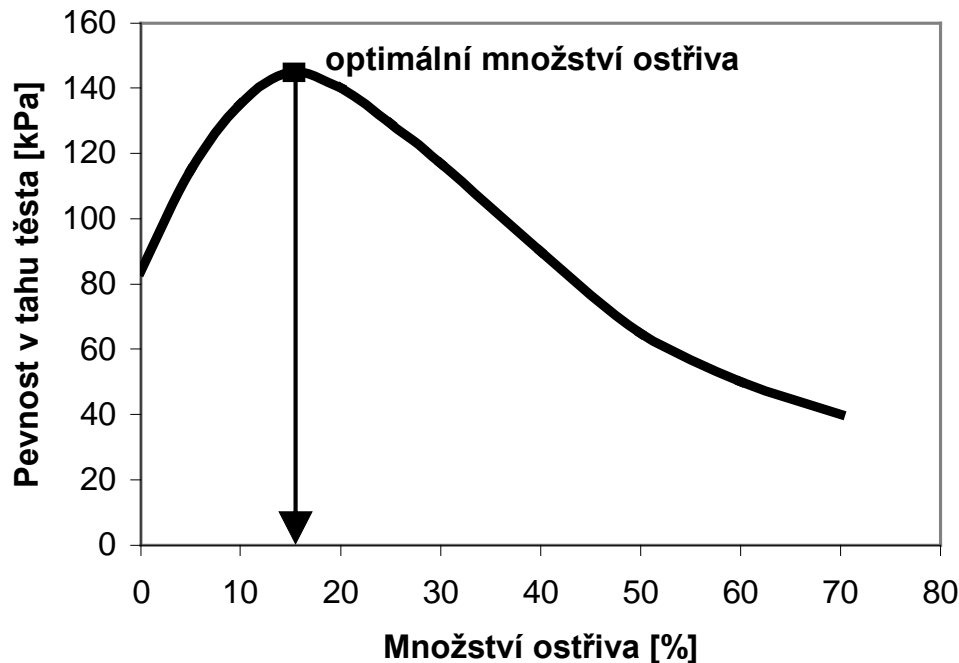
1. Obsah rozdělovací vody

- deformační poměr na Pfefferkornově přístroji, plastometry, penetrometry.
- vyšší $\Rightarrow$ snížení spotřeby energie x těsto ztrácí schopnost tvarování a roztéká se nebo lepí, výlisek nemá dostatečnou manipulační pevnost, roste smrštění sušením, prodlužuje se doba sušení, zvyšuje se spotřeba tepla a vzduchu, snižuje se pevnost vypáleného střepu.
- automatická regulace např. podle příkonu motoru šnekového lisu nebo podle tlaku těsta v předústí.

2. Ostření

- Ostřiva zabraňují posuvu jílovinu působením vnějších sil $\Rightarrow$ zvýšení plastické pevnosti, meze toku a modulu pružnosti těsta (snižuje se jeho plastičnost).
- Význam u velmi plastických zemin s malým odporem při přetváření a nízkou mezí toku.

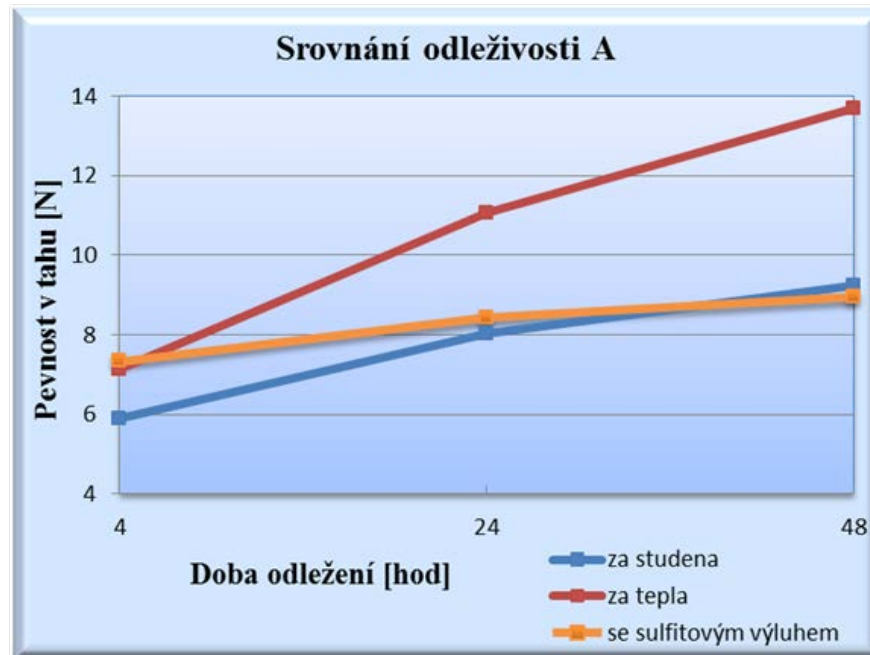
3. Odvzdušňování

- V plastickém těstě až 2 - 6 % obj. vzduchu - zhoršuje o vytvářecí vlastnosti (inertní ostřivo), zabraňuje zhutnění výlisku.
- ve vakuových šnekových lisech → 0,4 - 0,9 % obj.
- roste pevnost a klesá nasákavost střepu x zpomalení sušení, při poklesu optimálního vakua náchylnost ke tvorbě textury.
- Vhodné především:
  - u málo plastických surovin,
  - při vytváření tenkostěnných výrobků,
  - při vyšším obsahu ostřiv (lehčiv) v těstě.

4. Odležení

- Plastičnost těsta se zlepšuje (roste pevnost v tahu těsta na osmičkách) delším uložením (3 až 14 dní) v odležárnách (běžně pomletá, promísená a provlhčená směs surovin).
- Reakce mezi vodou a jílovými zrny (tvorba micel) - **intermicelární a intramicelární bobtnání** → rozklad jílových minerálů → roste měrný povrch a zvyšují se přitažlivé síly mezi zrny.

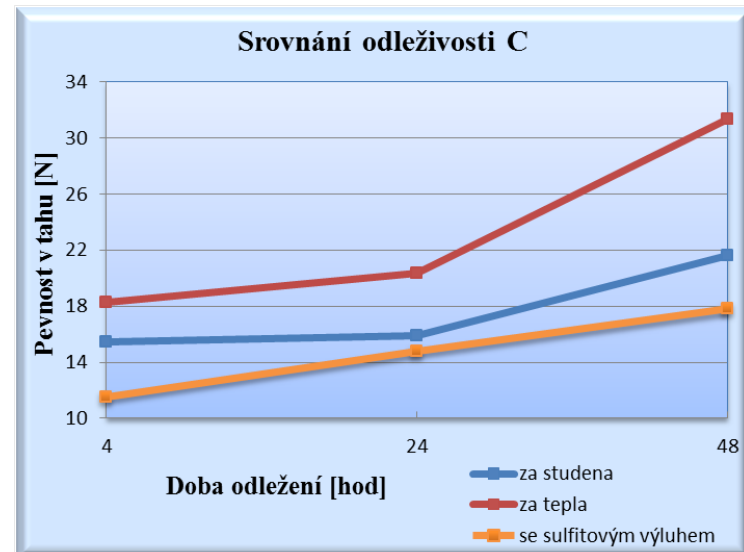
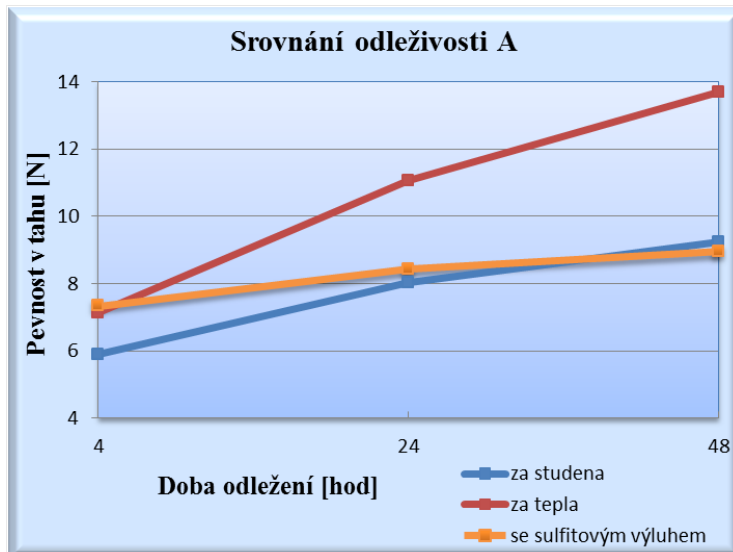

5. Proteplování a proprařování

Zvýšení teploty plastického těsta $\Rightarrow$ snížení množství rozdělovací vody při zachování přetvárných (reologických) vlastností těsta, snížení termodifúze při sušení.

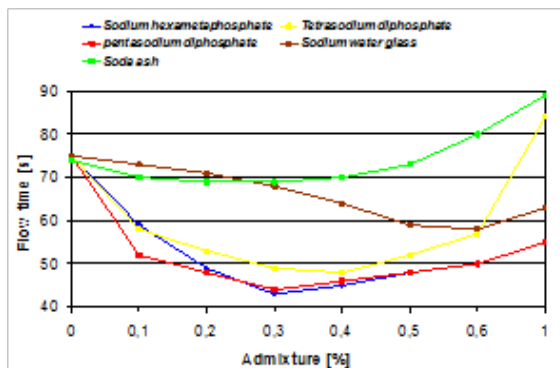
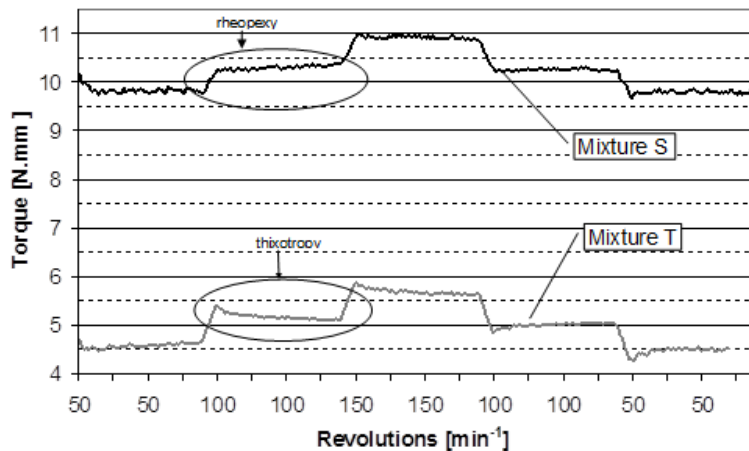
- menší povrchové napětí a viskozita vody za tepla $\Rightarrow$ menší odpor těsta proti přetváření,
- rychlejší pronik teplé vody, resp. páry do mikropórů i krystalové mřížky jílových minerálů $\Rightarrow$ kratší doba odležení (tzn. rozpojení, peptizace a bobtnání zrn, vznik micel).

Experiment - proprařené plastické těsto stejné reologické vlastnosti po odležení 72 hodin jako těsto neproprařované po odležení až 10 dnů.

6. Používání chemických přísad

- elektrolyty - chemické látky působící na bázi výměny kationtů ovlivňují tloušťku lyosféry na povrchu jíln. minerálů (velikost ζ -potenciálu) . Na-ionty (např. Na_2CO_3) tloušťku lyosféry zvětšují $\Rightarrow$ těsto je plastičtější x ionty Ca^{2+} ($\text{Ca}(\text{OH})_2$) zmenšují tloušťku lyosféry $\Rightarrow$ plastičnost těsta klesá, snižuje se citlivost k sušení.
- povrchově aktivní látky (např. sulfonáty) - zvyšují smáčivost zrn a urychlují hydrataci jílových minerálů $\Rightarrow$ zvýšení plastičnosti těsta

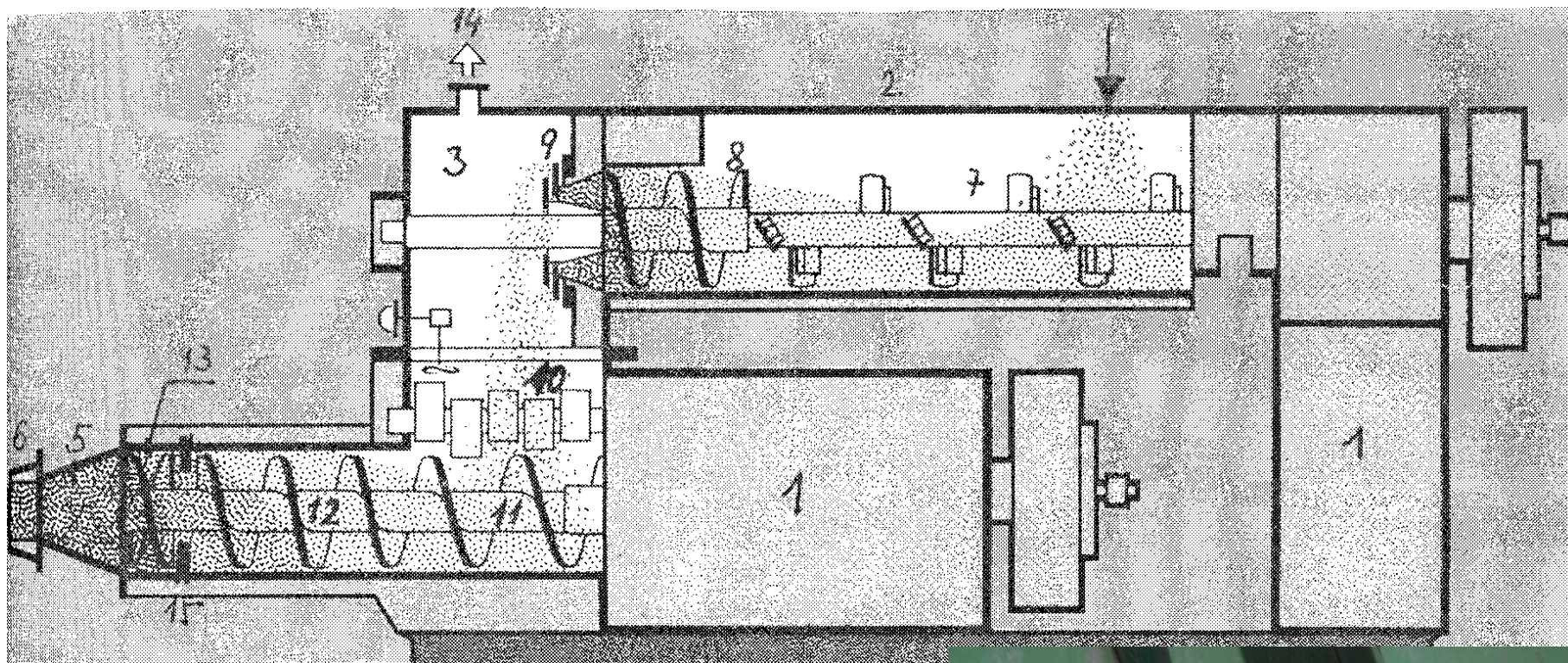
Batch		Water content [%]	Drying shrinkage [%]	Green body flexural strength [MPa]
S	Referenční směs	29,0	- 8,78	7,3
H	0,3% sodium hexametaphosphate	26,1	- 8,03	8,7
P	0,3% tetrasodium diphosphate	28,1	- 8,50	10,8
T	0,3 % pentasodium triphosphate	27,0	- 8,43	9,1
V	0,5 % sodium water glass	27,9	- 7,88	10,0

4.2.3 Technologie vytváření tažením z plastického těsta

Základním technické zařízení - **vakuový šnekový lis** (horizontální a vertikální).

Funkce:

- **Zhutňování** (možné i odvodušnění).
- **homogenizace**,
- kontinuální vytlačování pásma.
- Lisovací tlak zajišťuje pohyb těsta, přeformování těsta a překonává odpor vnitřního tření v předústí a v ústí.
- **Rozdělení rychlostí výtlaku** v ústí není rovnoměrné $\Rightarrow$ řeší se usměrňování rovnoměrného výtlaku a omezuje se rotace těsta v komoře lisu.
- Vytlačované pásmo těsta musí mít **hladký povrch**.
- Po vytlačení z ústí dopružování asi 2 % po uvolnění napětí (expanze vzduchu v dutinách nebo nevhodná konicita ústí).

Jednotlivé funkční součásti šnekového lisu:

Dvouhřídelový mísič.

Vakuová komora s vývěvou

Šneková komora

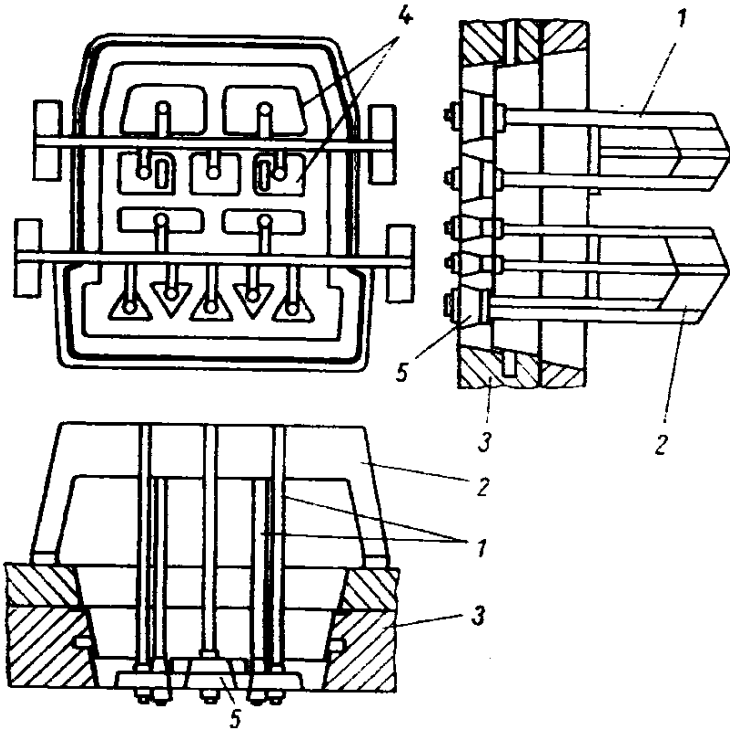
Koncový šnek

Předústí.

Ústí šnekového lisu

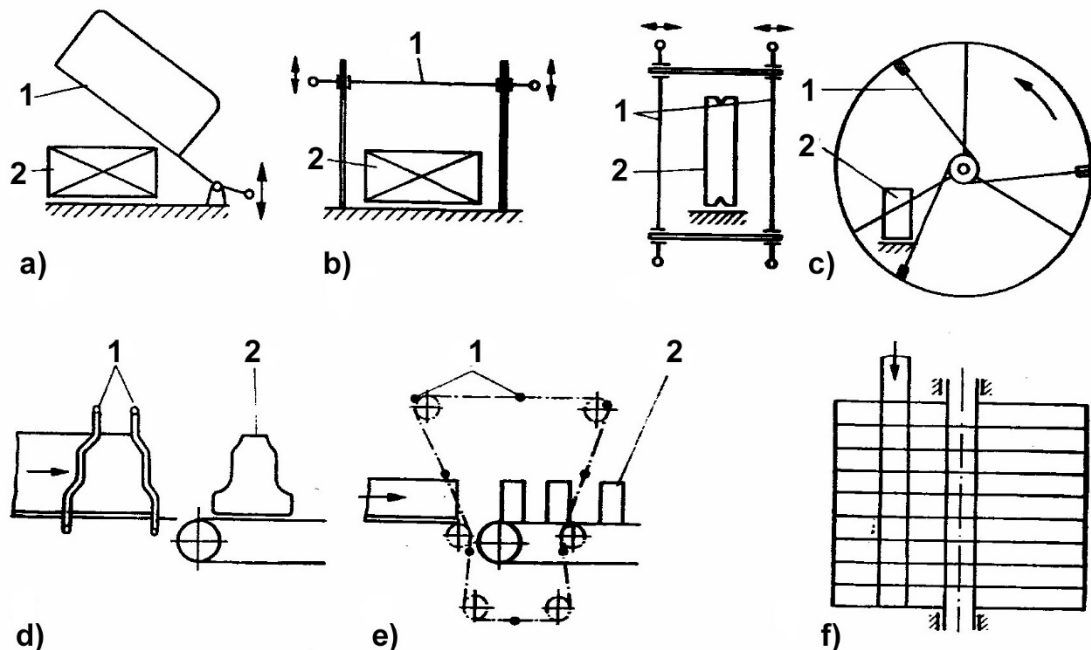
- Ústí šnekového lisu

1 – trny, 2 - třmeny, 3 – formovací kanál (určující hlavní rozměry výlisku), 4 – jádra, 5 – upevnění jader na trny

- Každý šnekový lis doplněn **odřezávači** - dělí nekonečné pásmo na jednotlivé výlisky

1 – řezací drát, 2 – výlisek. a,b – úhlové řezání, vertikální řez (plné a děrované cihly, plástve), c – horizontální skřipcový řez (dlaždice, výlisky s hladkým řezem bez ozubů), d – tvarové řezání - drát je veden v kulise (složitě tvarované tašky, hurdisky), e – oběhové řezání pro velkou rychlost výtlaku (plné a děrované cihly, plástve), f – harfové řezání pro velké výkony (plné a dutinové cihly).

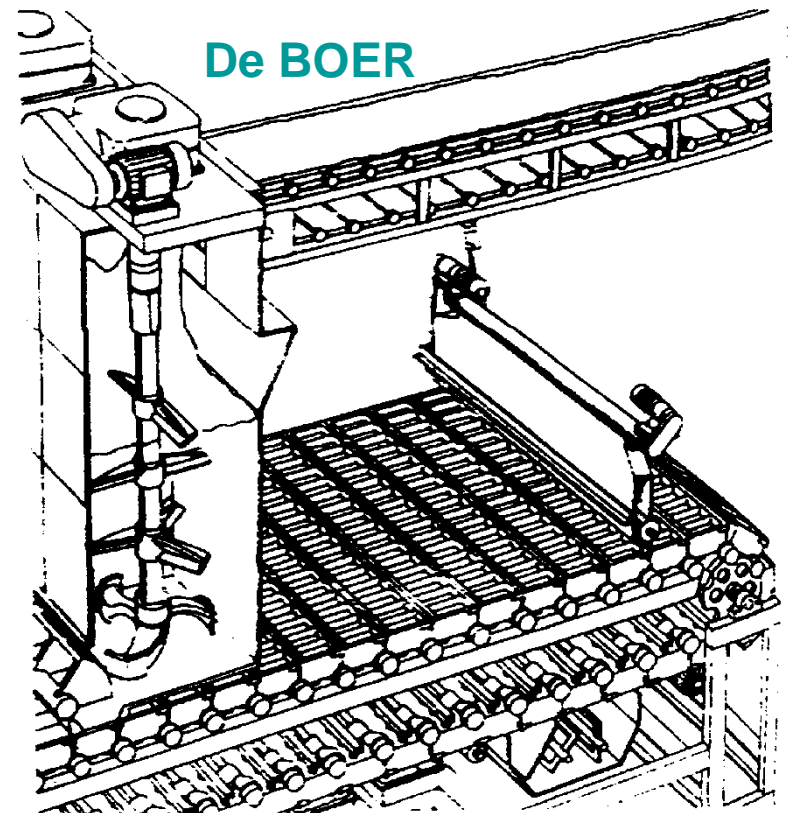
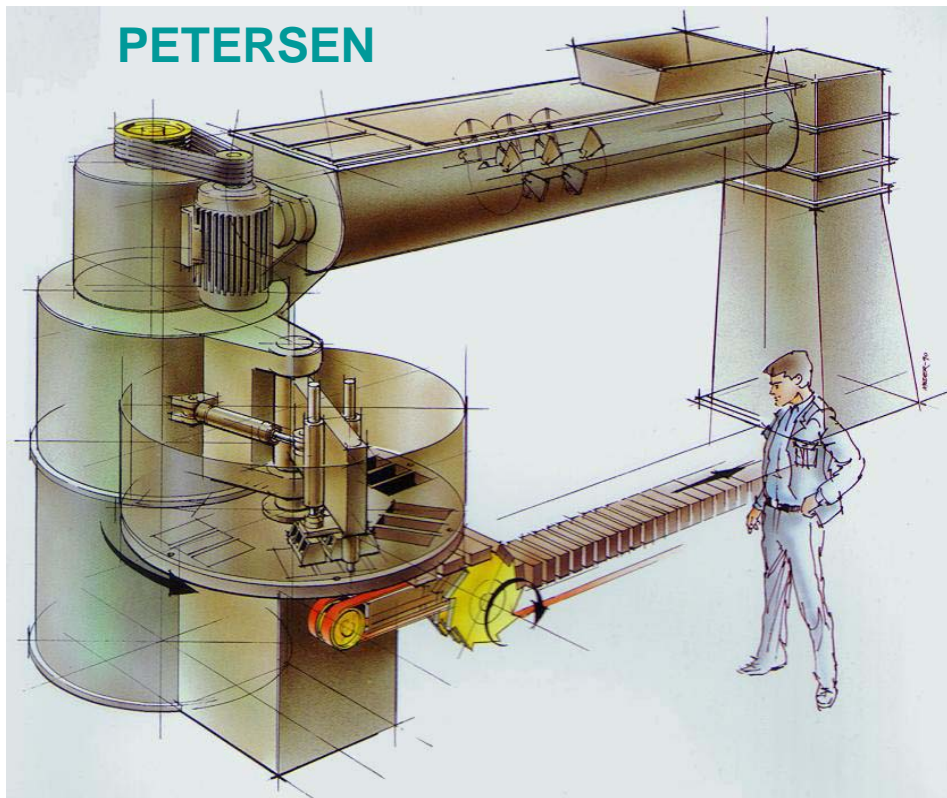

Vytváření tažením na šnekovém lisu + odřezávání

Vytváření měkkým lisováním

- napodobení ručního formování (systém PETERSEN)
- stírání vodou (systém DE BOER) na oběžném pásu. Povrch se stírá vodou a případně pískuje.
- Běžná příprava surovinové směsi → tzv. lisovací kotel → vytlačování těsta tlakem 300 až 700 kPa (podle tuhosti těsta) do forem

Vytáčení

- Rotačně symetrické tvary – strojní, ruční (kruh)

